

VESNICKÝ ŽIVOT. Středověké vesnice nebývaly příliš velké. Největší z nich měly kolem 50 domů, průměrně však čítaly 6-13 prostých stavení. Vsi vznikaly na výhodném místě v blízkosti vodního zdroje. Domy bývaly roubené a v českém prostředí se nejčastěji skládaly ze tří částí. Hlavní místností byla vytápěná jizba, uprostřed se rozkládala síň a u ní byla umístěna komora.

K domu přiléhal dvůr, kolem něhož stály ještě kůlny, chlévy a stodola. Za dvorem se rozkládal sad s ovocnými stromy a zahrada, chráněná plotem proti zvěři. Pak již následovala pole, táhnoucí se až k lesu, který celou vesnici zpravidla obklopoval a jímž procházela cesta vedoucí k tržní osadě nebo městu.

Vesničané chodili prostě oblečení v jednoduchých plátěných či vlněných oděvech, které si sami šili. Jejich život určoval rytmus polních prací. Trochu si odpočinuli pouze v zimě, kdy se sousedé scházeli ke společným zábavám. Dívky obvykle vstupovaly do manželství mladé; platí to i o mužích. Děti svým rodičům pomáhaly od útlého věku tak, aby brzy zvládly všechny základní práce.

Pojmy:

Lokátor (z latinského slova *locus*, což znamená místo či kraj) vybíral příhodné místo pro budoucí vesnici nebo město a uzavíral smlouvu s držitelem pozemku.

Otázky, úkoly:

1. Jak se vyvíjel počet evropských obyvatel v 11. století? 2. Pokuste se charakterizovat hlavní technické novinky, které se v evropském zemědělství uplatnily v 11.-13. století. 3. V čem spočíval trojpolní systém? 4. Proč bylo evropské zemědělství až do konce 18. století málo výkonné? 5. Uveďte hlavní příčiny vesnické kolonizace. 6. Umíte vysvětlit, jak probíhalo zakládání vsí na takzvaném emfyteutickém právu? Proč se emfyteutickému právu říkalo též právo německé? 7. Jak změnila vesnická kolonizace vzhled Evropy a českých zemí?

2. ROZVOJ MĚST

Příčiny rozvoje měst

Na území bývalé západořímské říše sice mnohá města přečkala zánik impéria, ale v raném středověku jejich význam klesl. Vesničané příliš mnoho řemeslnických výrobků nepotřebovali (některé si dokonce zhotovovali sami) a slabá obchodní výměna vcelku uspokojovala požadavky panovnických dvorů. V 11. století se však poměry změnily. Rostoucí počet obyvatel si přímo vynutil oživení a zvýšení počtu měst jako středisek řemesel a obchodu.

Přispělo k tomu i rozšíření peněz. Raný středověk se bez peněz docela dobře obešel. Poddaní platili vrchnosti dávky v podobě části úrody a živočišné produkce (stanovený počet vajec, kuřat, slepic a podobně), ve společnosti pak běžně kvetl směnný obchod (člověk jednu věc jednoduše vyměnil za jinou). Ve vrcholném středověku se však hodnota zboží začala stále důsledněji vyjadřovat v penězích. Pro bezpečí obchodu bylo

▲ Obr. 45 Stylizovaný obraz středověkého města v Bibli krále Václava IV.

proto lepší, když se konal v chráněných kamenných městech než v osadách, které mohla přepadnout kdejaká ozbrojená družina či loupežníci. Také řemeslníci se cítili v pevných městech bezpečněji.

Řemeslnické dílny v podhradí či skrovné trhové osady už nestačily změněným nárokům. A tak ožívala stará a rodila se nová města. Ta nejčastěji vznikala z kopecko-řemeslnických osad ležících v blízkosti hradů nebo na křižovatkách obchodních tras. Část měst byla dokonce zakládána plánovitě na dosud nezastavěné ploše („na zeleném drnu“) nebo se rodila nedaleko nalezišť drahých kovů (takzvaná horní neboli báňská města).

Nejhustší síť měst vykazovaly v období vrcholného středověku oblasti, v nichž se obchod a řemesla rozvíjely nejrychleji. Platí to především o Itálii, kde přežívala starověká tradice městských států, Francii, Porýní i nynějším Nizozemí a Belgii. Střední, severní a východní Evropa, která nikdy nepatřila pod vládu starověkého Říma, v tomto směru dlouho zaostávala. K rozvoji skutečných měst tu docházelo až ve 13.-14. století.

Městská kolonizace

Soustavnému zakládání měst se říká městská kolonizace. Zatímco v západní a jižní Evropě nová města doplňovala starší městské osídlení, v ostatních evropských oblastech přinesla teprve kolonizace zrod městské sítě. V zásadě přitom platí poznatek, že směrem na evropský východ hustota městského osídlení slábala.

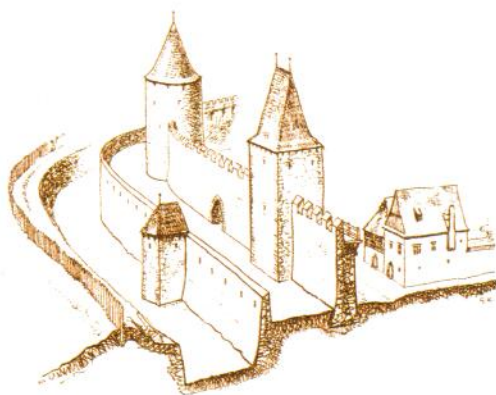
Také budování středověkých měst bylo ve značné části Evropy spjato s činností německých a nizozemských přistěhovačů. Kolonisté zakládali města v Pobaltí, Polsku a Slezsku, ale také v Uhrách (například báňská města na středním Slovensku a v Sedmihradsku) a v českých zemích.

KRYSAŘ Z HAMELN. Krásná dávná pověst o krysaři z Hameln se stala v 19. století zásluhou německých pohádkářů bratří Grimmů známou po celé Evropě. V roce 1284 se v německém městě Hameln objevil krysař, který slíbil, že obyvatele zbaví obtížných hlodavců. Když mu radní za jeho služby nezaplatili, pomstil se místním měšťanům tím, že odvedl pryč z města 130 dětí, které už nikdo nespasil. Obyvatelé Hameln na tuto smutnou událost dlouho vzpomínali.

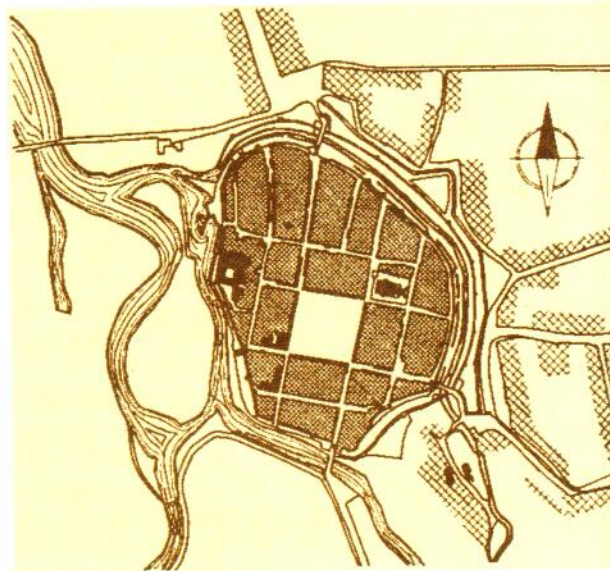
Historikům zase dlouho trvalo, než zjistili pravdivé jádro staré pověsti. Klíčem k záhadě byla skutečnost, že nejstarší záznamy nemluví o krysařovi, ale o pestře oděném muži, jenž neodvedl děti, nýbrž mladé lidi, neznámo kam. Poněvadž tehdy právě vrcholila takzvaná německá kolonizace, nabízel se předpoklad, že šlo o lokátora, který se s hamelnskou mládeží vypravil východním směrem. Lokátoři z Dolního Saska, kde Hameln leží, působili tehdy na Moravě. A zde se od středověku vyskytují příjmení Hamel, Haemler, Hamal. Ba existovala tu (nedaleko od Vyškova) ves Hemlynkov, která časem zanikla. Zdá se tedy, že tajemný příběh údajného krysaře a ztracených hamelnských dětí nalezl uspokojivé vysvětlení.

Postup při zakládání města byl podobný jako při založení nové vesnice. Lokátor, který už měl s takovým počínáním zkušenost, uzavřel smlouvu s vrchností poskytnuvší pro budoucí město pozemek. Poté vybral vhodné místo, přičemž důležitou roli hrály blízkost vodního toku a obchodních cest i vzdálenost od jiných měst. Sám vyměřil plochu města, stanovil rozměry jednotlivých parcel, ulic i náměstí a přivedl budoucí obyvatele. Ti si postavili nejdříve jednoduché provizorní příbytky a poté se pustili do stavby kamenných domů. Také oni platili po dobudování města své vrchnosti peněžní dávky.

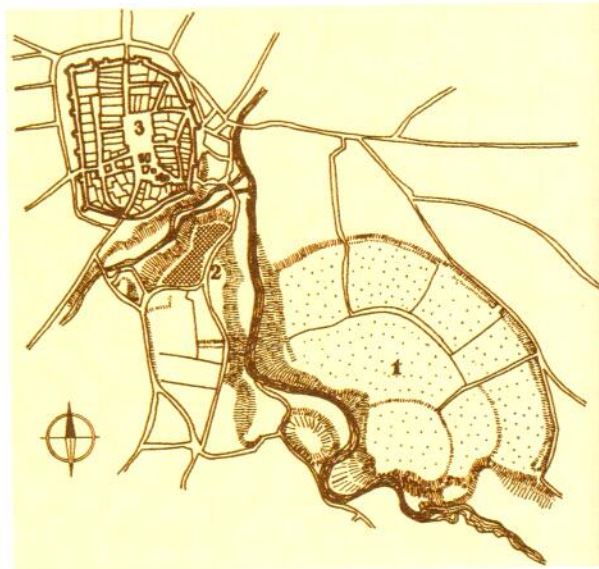
Tímto způsobem vznikala města **budovaná „na zeleném drnu“**. Jejich pravidelný půdorys s velkým rov-

▲ Obr. 46 Hradební pásmo opevněného středověkého města. Za kúlovou palisádou na sypaném valu následuje příkop, dále vnější (parkánová) hradba, prostor mezi vnějším a vnitřním pásem hradeb (takzvaný parkán), vnitřní hradba rytizovaná věžemi či baštami a teprve poté vlastní městská zástavba

▲ Obr. 47 České Budějovice – půdorysné schéma královského města, založeného „na zeleném drnu“ roku 1265 českým panovníkem Přemyslem Otakarem II.

▲ Obr. 48 Kouty nad Vltavou – středověké město vzniklé v podhradí. Půdorys zachycuje posun osídlení od hradu (č. 1) k hradu (č. 2) až po město založené lokátorem po roce 1250 (č. 3)

noběžníkovým náměstím, do něhož ústí kolmo jednotlivé ulice, neklamně prozrazuje okolnosti zrodu. Stačí pohlédnout na historické jádro Českých Budějovic nebo Plzně.

Zdaleka ne všechna česká a moravská města byla ložena na zelené louce. Většina z nich **navazovala na starší řemeslnícko-kupecké osady**, rozkládající se v blízkosti důležitých hradů. Sem patří například Brno, Znojmo, Olomouc, Žatec a Litoměřice. Panovníci jiná vrchnost jim prostě pouze udělili městská práva. Někdy nebylo nutné ani písemné potvrzení a stačil jen ústní souhlas.

Zajímavostí je, že první městská práva v českých zemích obdržela města na Moravě. Nejstarší dochovaný doklad o jejich udělení pochází z roku 1223 a pyš-

► Královská města v českých zemích po roce 1300

◀ Obr. 49 Středověká Jihlava – rekonstrukce plánu horního města

jím **Uničov**. Nejvíce měst vzniklo v českých zemích ve druhé polovině 13. století za vlády krále Přemysla Otakara II. Tehdy městská kolonizace v českém státě vrcholila. Většinu obyvatel velkých měst tvořili kolonisté z německých oblastí. V důsledku vesnické a především městské kolonizace ztratil český stát jednorodostní charakter a proměnil se v zemi obývanou Čechy a Němci. Početně si však Češi nadále udržovali výraznou převahu (Němců žilo v českých zemích asi 15-18 %).

Města a jejich výsady

Města lze dělit nejen podle způsobu založení, ale i podle toho, jaké vrchnosti podléhala. Nejvýznamnější česká a moravská města vznikla z podnětu panovní-

ka, který byl také jejich vrchností. Říká se jim **královská města**. Postupem času vyčlenil panovník několik měst, jejichž daně zabezpečovaly živobytí královen a jejich dvorů. Ta se nazývala **věnná města**. Ležela především východně od Prahy (například Mělník, Chrudim, Jaroměř, Vysoké Mýto, Dvůr Králové, Hradec Králové). Pod panovníkovu svrchovanost náležela i nejdůležitější **horní města** u bohatých nálezů stříbra (Jihlava, Kutná Hora). Po roce 1300 existovalo v českých zemích přibližně 40 královských měst.

JAK VZNIKALA PRAŽSKÁ MĚSTA. Z řemeslnických a obchodních osad ležících mezi Pražským hradem a Vyšehradem vznikala města jen zvolna, ačkoli už ve 12. století zde stálo několik desítek kamenných domů. Teprve krátce po roce 1230 dal král Václav I. obehnat hradbami některé starší tržové osady na pravém břehu Vltavy. Jejich jádrem bylo nynější Staroměstské náměstí. Zakládací listinu města přitom král nevydal. Druhé středisko v rámci hradbami obehnané pravobřežní Prahy vzniklo kolem Havelského trhu. V nové době se tato část Prahy jmenuje *Staré Město pražské*, ve středověku se jí říkalo *Velké (Větší) Město pražské*. Většina tehdejších měšťanů byli Němci. Na levém břehu bylo roku 1257 založeno *Menší Město* (pozdější *Malá Strana*), rovněž na místě starších osad.

Během času však, když se již jeho otec (Přemysl Otakar I.) odebral na cestu veškerého těla (skončil roku 1230), dal (Václav I.) obezdít město pražské a jiné tržové vsi, které se v naší obecné řeči nazývají městy, nařídil opevnit dřevem nebo kamením, donucuje řeholní i světské duchovní ke stavění hradeb a příkopů týchž měst. Za jeho panování vládl po mnoho let dobrý mír.

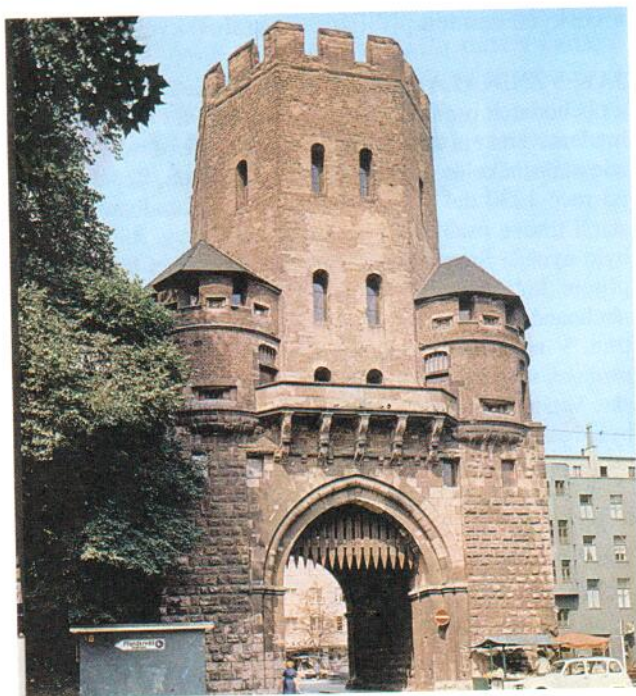
(Druhé pokračování Kosmovo)

Města, která byla v držení církve či šlechty, se označují jako **poddanská**. V porovnání s královskými městy byla menší co do rozlohy, počtu obyvatel i významu.

Od svých zakladatelů získávala města určitá **práva (výsady, privilegia)**. Teprve jimi se stávala skutečným městem v právnickém slova smyslu. Velká královská města přitom měla více práv než města poddanská. Mezi nejvýznamnější městská práva náležela **výsada postavit si hradby**, které město chránily proti násilným přepadům. Proto se také ve znacích měst často objevují hradby, věže a brány, symbolizující městské opevnění. Silné opevnění mívala i větší poddanská města (Prachatice, Třeboň, Český Krumlov aj.). Města dostávala také **právo soudní** (tj. soudit ty, kteří se dopustili trestného činu) a **právo hrdelní** (výsadu popravovat těžké zločince).

◀ Obr. 50 Hradby města Nymburka – nynější stav

▲ Obr. 51 Kamenná brána sv. Severina v Kolíně nad Rýnem pochází ze 13. století

Neméně důležité byly obchodní výsady. Královská města obdržela zpravidla **právo pořádat trhy** – jeden či dva trhy v týdnu (v pevně stanovené dny) a jeden nebo více výročních trhů. Zatímco **týdenní trhy** měly význam pro nejbližší okolí města, na **výroční trhy (jarmarky)** se sjížděli i obchodníci ze vzdálenějšího okolí, ba i z ciziny. S trhovým právem souviselo **právo mílové**, zajišťující městu výsadní tržní postavení v okruhu jedné staročeské míle (kolísala mezi 9-11,25 km). Nikdo jiný v takto vymezené oblasti nesměl narušit tržní práva královského města. Zemědělci tak obvykle prodávali své zboží v nejbližším městě a zde rovněž nakupovali většinu řemeslnických výrobků. Vzhledem k omezeným dopravním možnostem jim většinou ani nic jiného nezbývalo.

Mílové právo mělo vazbu i na **právo várečné**, tj. výsadu vařit a prodávat pivo. Šlechtici a kláštery mohli vařit pivo pouze pro svou potřebu, porušovat mílové právo jeho prodejem však nesměli.

Život ve městě

V českých zemích a na většině území střední Evropy byla města podřízena určité vrchnosti. V případě královských měst byl touto vrchností panovník. Své vrchnosti platila města daně. Zástupcem vrchnosti ve správě města byl **rychtář**. Postupem času však v královských městech jeho význam klesal a rychtář měl spíše nižší soudní a policejní pravomoc (podléhali mu například městští biřici a kat).

Nejdůležitějším městským orgánem byla **městská rada**, složená obvykle z dvanácti městských radních nazývaných **konšelé**. Ti se pravidelně po měsíci střídali v úřadu prvního radního, řečeného **purkmistr**, který předsedal schůzím a měl na starosti městskou pečeti. V královských městech jmenoval a schvaloval členy městských rad panovník nebo jeho zástupce pro města (v Čechách podkomoří). Městské rady zasedaly na **radnici**. Honosná radniční budova se stávala i výrazem politického a hospodářského sebevědomí jednotlivých měst. Staré Město pražské získalo samostatnou radniční budovu roku 1338.

Známo budiž všem věrným křesťanům, nyníjším i budoucím, kterak moudří a zkušení měšťané města Štrasburku, milující pravdu a spravedlnost, se shromáždili se svolením pana biskupa a ráčili tato statuta čili ustanovení sestaviti: Ustanoveno, aby každoročně bylo zvoleno 12 či více osob z řad měšťanů... osob vhodných a poctivých, kteří by se stali konšely. Jeden z nich, nebo také dva, aby byl nebo byli voleni jakožto purkmistr... Ti pak budou každý týden dvakrát zasedat jakožto soudní shromáždění, a to v úterý a ve čtvrtek. Purkmistr nechť spravedlivě soudí a konšelé nechť činí výroky o vině. Není dovoleno, aby v témž soudním shromáždění zasedali současně otec a syn nebo dva bratři. Konšelé ať konají soud nikoliv dle práva země, ale podle pravdy a podle městských statut.

(Štrasburské městské zřízení z roku 1214)

▲ Obr. 52 Sebevědomí bohatých italských městských republik se promítalo do staveb významných budov. Na obrázku je florentská radnice, vystavěná v letech 1299-1348; udivuje pevnostní hmotou paláce i pyšnou věží sahající do výšky 94 metrů. Ve výšce radničních věží spolu italská města soupeřila; například Siena předstihla Florencii o plných 8 metrů

V některých oblastech Evropy, zvláště v severní Itálii, ale částečně také na německém území, existovala ve středověku města či městské státy, které nad sebou neměly žádnou vrchnost. Řídili je úředníci volení plnoprávními obyvateli nebo jejich zástupci. V takových případech hovoříme o **městských republikách**, z nichž nejvýznamnější byly Benátky a Florencie v severní Itálii. Republikánské městské zřízení se v novověku stalo vzorem pro uspořádání moderních států.

VZHLED STŘEDOVĚKÝCH MĚST. Zachovaná středověká města, ať již v Itálii, Francii a částečně v Německu, nás přesvědčují, že ve vrcholném středověku musela být pestrá a malebná. Vlastní město bylo, jak víme, sevřeno hradbami na poměrně nevelké ploše. Běžná města zaujímal asi 20 hektarů, větší pak dvojnásobný prostor. Staré Město pražské pokrývalo asi 120 hektarů, Brusel však 460 hektarů. Do středověkého města se zdaleka nevešli všichni lidé, kteří v něm chtěli žít. Proto si stavěli domy a domky před hradbami a městskými branami, na takzvaných předměstích. Města lákala především vesničany, kteří nebyli spokojeni v poddan- ském vztahu a domnívali se, že v městském prostředí dojdou štěstí.

Ve vlastním městě přiléhal dům těsně k domu, což byla výhoda i nevýhoda. Výhoda proto, že se tak na náměstích a v hlavních ulicích dala budovat souvislá podloubí, v nichž se prodávalo a procházelo v nepříznivém počasí, nevýhoda pak při likvidaci požárů.

Na nízké úrovni byla hygiena. Splašky tekly přímo do ulice, kanály a vodovody byly jen ve významných městech, dlužníci se budovalo pomalu a leckde zcela chybělo. Na uli-

▲ Obr. 53 Siena – centrum italského města si dodnes udrželo původní středověký ráz

cích se pohybovala i prasata, chovaná v zadních traktech domů. Nakažlivé nemoci se proto v městském prostředí rychle šířily.

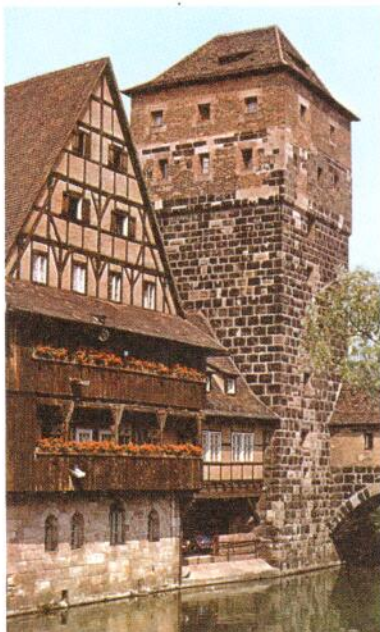
POČET OBYVATEL STŘEDOVĚKÝCH MĚST (K ROKU 1300)

Cařihrad	500 000
Paříž	200 000
Florencie	120 000
Benátky	90 000
Ypry	40 000
Toulouse	30 000
Praha	22 000
Brno	8 000
Plzeň	5 000
Příbram	900

(výběr – pouze pro srovnání)

Městská společnost

Plnoprávními obyvateli města byli **měšťané**. Měšťan zpravidla vlastnil dům a vykonával nějaké řemeslo či živnost. Měl určitá práva (například možnost být zvolen či jmenován do městských úřadů a podílet se na řízení města), ale také povinnosti. Musel platit daně a v případě potřeby vojensky hájit město nebo pomáhat ve válce své vrchnosti. Přistěhovalci do města museli o přijetí mezi plnoprávné měšťany žádat. Kromě měšťanů žily ve městech také početné vrstvy obyvatel, kteří vlastní dům postrádali, bydleli v nájmech a živili se jako tovaryši, služebníci, pomocné síly a nádeníci. K nejchudším a nejubožejším náleželi mrzáci a žebráci. Nepřehledná městská společnost přitahovala také zločince všeho druhu. Ve městech žili rovněž přísluš-

◀ **Obr. 54** Ačkoli byl Norimberk na konci druhé světové války téměř zcela zničen, zachovala se zde v sousedství hrázděného domu vodárenská věž z roku 1310. Středověká města nemohla bez vody existovat. Důležitou tekutinu poskytovaly studny či přímo řeky a potoky. Výstavba městských vodovodů, ústících do kašen, byla však ve střední Evropě až dílem pozdního středověku a raného novověku

níci církve, ať již farní kněží nebo členové některých řeholních řádů. Zvláštní skupinu pak tvořili Židé.

Mezi nejbohatší obyvatele města (**patriciát**) patřili obvykle obchodníci. Za nimi pak následovali **mistři** jednotlivých řemesel, kteří vlastnili dům s dílnou a krámem. Mistři zaměstnávali mladší vyučené řemeslníky, takzvané **tovaryše**, a měli k ruce také několik učňů.

Měšťané vykonávající určitou živnost se sdružovali v seskupení nazývaná **cechy**. Existovaly například cechy řezníků, pekařů, krejčích, soukeníků, truhlářů, platněřů (vyrábějících plátovou zbroj), nožířů, zlatníků, ale také malířů. Běžné bývalo, že příslušníci určitého řemesla působili v jedné ulici, která měla podle nich jméno (Hrnčířská, Zlatnická, Truhlářská a podobně). Nejčastěji byly ve městech zastoupeny cechy potravinářských a oděvních řemesel. Cechovní sdružení sloužila jako ochrana proti konkurenci, a zároveň plnila podpůrnou roli. Určovala například počet mistrů určitého řemesla ve městě, množství a ceny jednotlivých výrobků a v případě nouze vypomáhala svým členům. Řada panovníků však nehleděla na činnost cechů s porozuměním, poněvadž je pokládala za překážku svobodnějšího podnikání. V podmínkách českých zemí však cechy přežily od vrcholného středověku až do 19. století.

MĚŠTANSKÝ DŮM. Středověké měšťanské domy byly z našeho hlediska většinou úzké. V tehdejší městě, omezeném poměrně nevelkou plochou, se totiž šetřilo místem. Převažná část domů ve větších a středních městech měla kamenné základy a hlavní zdi, ke stavbě ostatních částí se užívalo dřevo nebo hrázděné zdivo (kombinace trámů s hliněnou lepenicí), běžné na německém území a v oblastech kolonizovaných německým obyvatelstvem. Průčelí domu bylo obráceno směrem do ulice či náměstí. V přízemí byl umístěn hlavní vstup a také prostorná spodní síň, využívaná zároveň jako řemeslnická dílna, krám i místo k posezení. V prvním poschodí se nacházela svrchní síň, z níž se vstu-

povalo do kuchyně a obytných místností, vybavených stolem, lavicemi, stoličkami a truhlami. Židle a skříně se ve větší míře začaly užívat až od 16. století. Nezbytnou součástí nábytku byly prosté či zdobenější postele. K vytápění obytných místností (jizby) sloužilo krbové ohniště, z něhož se dým odváděl dýmníky či komínem pryč z obydlí. Pouze nejhojnější domy byly kryty kamennou nebo cihlovou střechou, u ostatních sloužily jako krytina dřevěné šindele. Dvoupatrové domy byly v českých městech spíše výjimkou.

Množství dřevěného materiálu a nebezpečný způsob vytápění i osvětlování byly spolu s hustou domovní zástavbou hlavními příčinami častých požárů, při nichž nejednou shořela více než polovina města. Zvláště to platí o poddanských městech, v nichž se hojně vyskytovaly celodřevěné domy. Teprve budování komínů a kamen poněkud snížilo nebezpečí požárů. V českých městech tomu tak bylo většinou až od 16. věku.

Dálkový obchod ve vrcholném středověku

Kromě místních a oblastních trhů, kde docházelo k obchodování s běžnými řemeslnickými i zemědělskými výrobky a jejichž středisky byla menší a středně velká města, se od 11. století prudce rozvíjel dálkový obchod. Jeho důležitost byla značná, poněvadž zprostředkovával styk mezi jednotlivými částmi Evropy a také mezi Evropou a Asií. K rozvoji dálkového obchodu přispělo rovněž běžné užívání kvalitních zlatých a stříbrných mincí. Žádanější a hodnotnější byly zlaté mince, nazývané **dukáty** nebo **florény**.

Hlavními středisky evropského dálkového obchodu byly italské městské republiky ve Středomoří, zvláště přístavy **Janov** (u Ligurského moře) a **Benátky** (na západním pobřeží Jaderského moře). Hlavně Benátky zajišťovaly obchod mezi Evropou a Araby, jejichž prostřednictvím se do Evropy dostávalo koření a orientální (z Asie pocházející) luxusní (přepychové) výrobky jako byly například drahé koberce. Italští obchodníci z tohoto zboží platili nejčastěji zlatými penězi. Z Benátek potom **kupci** a **kramáři** rozváželi zboží do střední Evropy, tedy i do českých zemí. Od druhé poloviny 13. století, kdy byl zajištěn přechod alpským průsmykem

▲ **Obr. 55** Dům soukeníků (tržnice suken) ve vlámském městě Ypře (nynější Belgie) vydává svědectví o bohatství výrobců mimořádně kvalitních látek a obchodníků s nimi. Stav z let 1200-1380

sv. Gotharda, se usnadnilo spojení severoitalských měst s jihoněmeckou oblastí, kde stoupl význam **Augsburgu** a **Norimberka**.

Ve Francii se pozornosti těšily veletrhy v oblasti **Champagne** [šampaň] a na území nynější Belgie byly nejdůležitějšími obchodními středisky města **Gent** a **Bruggy**, kde se zpracovávala také kvalitní sukna. V oblasti Severního a Baltského moře vzniklo ve druhé polovině 13. století obchodní sdružení měst, zvané **hanza**. Hanzovní města se zabývala především obchodováním po moři. Sídlo hanzy bylo v severoněmeckém městě **Lübecku** [lybeku]. České země v důsledku své vnitrozemské a nesnadno přístupné polohy (všec pohraničních hor a rozsáhlých hvozdů) nepatřily k střediskům mezinárodního obchodu. Hlavní obchodní trasy se jim vyhýbaly.

Poměrně stranou mezinárodního obchodního ruchu ležela také zalesněná a řídko osídlená oblast východní Evropy, zasažená ve 13. století pustošivými vpády tatarských kmenů. Přesto řadu Evropanů, obdivujících skvělé asijské zboží, lákala možnost proniknout přímo k jeho zdroji. Svým způsobem se o to v 11.-13. století pokoušela křížová tažení na Blízký východ a v letech 1271-1296 **obchodní výprava do Číny**, popsána jejím účastníkem, benátským kupcem Markem Polem, v proslavené knize *Milion*. Pověstmi byla opředená také Indie, která se v dílech dvorské-rytířské literatury objevuje často jako země oplývající zlatem a diamanty. Zatím však Evropané neměli dostatek sil prosadit se na asijské půdě.

V souvislosti s rozvojem obchodu, který vyžadoval značné množství peněz, se zvláště v italských oblastech začalo rozšiřovat **půjčování peněz na úrok**. Obchodník, který peníze potřeboval, si půjčil od jiného obchodníka například 1000 zlatých, ale po roce mu musel splatit 1100 zlatých. Křesťanství tento postup sice odsuzovalo jako lichvu (půjčováním peněz na úrok se proto zabývali v evropských městech hlavně Židé), ale potřeby doby byly silnější. Domy, v nichž se půjčovaly peníze na úrok, se nazývaly **banky**. Ve 14. století jich bylo nejvíce v italské Florencii, v českých zemích ještě neexistovaly.

Pojmy:

Parcela – vyměřený, zpravidla menší pozemek.

Jarmark – z němčiny převzaté označení výročního trhu (*das Jahr* je rok, *der Markt* je trh), který se konal obvykle na největším náměstí.

Konšel (z latinského *consul* [konzul]) – člen městské rady.

Purkmistr – předseda městské rady, vykonávající úřad obvykle jeden měsíc. Označení vzniklo z německého slova *der Bürgermeister* [byrgmajstr], dosud v němčině znamenajícího totiž co starosta.

Rychtář – zástupce vrchnosti ve městě (případně na vesnici), pověřený též nižšími soudními a policejními pravomocemi. Také toto slovo je německého původu; v němčině *der Richter* znamená soudce.

Dukát – zlatá mince, nazývaná tak podle zobrazení tváře vládce (latinsky *dux*); ražena byla původně v Benátkách.

Fiorén – zlatá mince původem z Florencie.

Kupec – obchodník věnující se dálkovému mezinárodnímu ob-

chodu a dovážející drahé a luxusní zboží (například vzácná sukna, cizokrajné koření a podobně).

Kramář – drobný obchodník, často obchodující s jižním ovocem a pochutinami (mandle, fíky, rozinky, pomeranče) i sušenými mořskými rybami.

Nádeník – člověk, který se dával najímat na jeden den. Vykonával především namáhavé pomocné práce na stavbách a vinicích.

Důležitá data:

11.-12. století – vesnická a městská kolonizace v západní Evropě

13. století – vrchol vesnické a městské kolonizace v českých zemích

po 1230 – vznik Starého Města pražského jako města v právnickém slova smyslu

Otázky, úkoly:

1. V které oblasti Evropy existovalo v raném středověku nejvíce měst a proč?
2. Uvedte hlavní příčiny zvyšujícího se počtu měst v období vrcholného středověku.
3. Jakými nejčastějšími způsoby středověká města vznikala?
4. Do jakých skupin lze rozdělit středověká města?
5. Pokuste se vyjmenovat hlavní městské výsady.
6. Vysvětlete, jakým způsobem bylo řízeno středověké město.
7. Jaká byla úloha cechů v životě města?
8. Můžete uvést ve svém bydlišti (či blízkém městě) názvy ulic, které dodnes prozrazují, jací řemeslníci v nich provozovali živnost?
9. Uvedte hlavní střediska dálkového obchodu ve vrcholněstředověké Evropě a vyhledejte je na mapě.
10. Dokážete vysvětlit, proč byla řada českých pojmenování městských úřadů odvozena z němčiny?

3. NÁROKY NA VZDĚLÁNÍ

Proměna středověké společnosti se projevila rovněž v oblasti vzdělání. Učenost přestala být omezena na klášterní i jiné církevní školy a od 12. století nalézala uplatnění i ve světském prostředí.

Vznik vysokých škol

Nejpozoruhodnějším květem vrcholněstředověké vzdělanosti byl vznik vysokých škol, nazývaných **vyšoká učení** či **univerzity**. Také nad univerzitami měla sice dohled církev, ale sama skutečnost, že působily ve městech a že na nich mohli studovat i lidé, kteří nepomýšleli na kněžské poslání, byla průlomem do stávajících zvyklostí. Evropská společnost prostě ke své existenci potřebovala stále větší množství vzdělaných lidí, kteří se již byli schopni uživit mimo zdi klášterů a kostelů.

První vysoké školy začaly vznikat ve vyspělém italském a západoevropském prostředí během 12. století jako volná sdružení učitelů a studentů. Univerzitami v právním slova smyslu se stávaly až poté, co obdržely příslušná práva a výsady. Někdy byla univerzita ustavena zcela nově z vůle církve či panovníka, jindy zase byla na univerzitu povýšena významná škola.